

ARTIKELEN

Populisme en de sociologische verbeelding

Justus Uitermark, Merijn Oudenampsen, Bart van Heerikhuizen & Rogier van Reekum

Populisme beperkt zich niet tot de politiek van Fortuyn of Wilders. In Latijns Amerika is populisme een stijlfiguur van links, terwijl sociale bewegingen als Occupy en Anonymous een populisme zonder leiderschap promoten. En ook buiten de politiek, van de reclame tot de kunst, worden populistische sentimenten en stijlfiguren ingezet tegen de gevestigde orde. Hoe kunnen we de verschillende uitingsvormen van het populisme herkennen, begrijpen en verklaren?

Wat zich in de jaren negentig aandienende als een serie van geografische eigenaardigheden – zo werd Jörg Haider gelezen als product van het onverwerkte Oostenrijkse bruine verleden, het Vlaams Blok als de uitzonderlijke uitkomst van de Belgische taalstrijd en Berlusconi als een Italiaanse anomalie – heeft zich in een kort tijdsbestek ontwikkeld tot nieuwe normaliteit. De Zwitserse Volkspartij van het minarettenreferendum, de Dansk Folkeparti die Wilders als voorbeeld diende, de Ware Finnen, de Zweedse Democraten, de vernieuwde FPÖ onder Heinz-Christian Strache, de Italiaanse Lega Nord van Bossi en Berlusconi's voortmodderende Il Popolo della Libertá, het Belgische Vlaams Belang en de NVA van Bart de Wever, het vernieuwde Front National in Frankrijk onder Marine Le Pen, de geüniformeerde en proto-fascistische Jobbik partij in Hongarije; een brede golf van populistische bewegingen is opgekomen in Europa en heeft zich genesteld in de parlementaire politiek. Gevestigde partijen zijn in verwarring opgeschrikt uit een bestuurlijk pragmatisme dat nu definitief tot een ander tijdperk lijkt te behoren.

Buiten Europa beleeft het populisme eveneens successen. In de Verenigde Staten zien we een heropleving van de machtige traditie van zuidelijk populisme. Van de linkse William Jennings Bryan en de People's Party in de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw, tot de segregationist George Wallace in de jaren zestig en de daarop voortbordurende *Southern Strategy* van Richard Nixon, die met de Tea Party op herhaling gaat.

Een vergelijkbaar repertoire, maar dan van tegenovergestelde politieke signatuur heeft zich ontwikkeld in Latijns Amerika. Hier is het de traditie van het Argentijnse Peronisme die met al zijn buitenissigheden misschien nog wel het dichtste in de buurt komt van een ideaaltypisch populisme. De recente terugkeer van het linkse Peronisme met de Kirchners na de val van de Argentijnse Peso, maar ook de zogeheten Bolivariaanse revolutie van Hugo Chavez, laten zien dat ook hier het populisme geen anachronisme is. Terwijl het rechtse populisme van de Verenigde Staten en Europa zich in verschillende hoedanigheden keert tegen migranten en de links-liberale elite, werkt het Latijns Amerikaanse populisme op basis van de tegenstelling *pueblo* en Amerikaans imperialisme, waarbij de lokale conser-

vatieve elites als interne volksvijand dienen. De vijand van buiten is niet de immigratie maar het *capitalismo foraneo*, dat de Dwaze Moeders op befaamde wijze in staat van beschuldiging stelden. De strijd tegen de interne vijand uit zich meer concreet in het gevecht tegen de overgeërfde institutionele structuren van de dictaturen uit de jaren tachtig, zoals de verbeterde strijd tegen de mediadominantie van de oude elites, die zowel de Kirchners, als Lula en Chavez voeren. Een ietwat andere constellatie zien we in Iran, waar Ahmedinajad zijn totalitaire bewind, met haar anti-Amerikaanse en anti-Israëliëse oriëntatie, een electoraal succesvol petropopulisme lijkt te bedrijven, dat draait om de belofte de olieopbrengsten op de eettafel van de gewone man te laten belanden.

Een drievoudige breuk

Dit alles in ogeschouw nemend is het niet verwonderlijk dat onderzoekers spreken van een populistische *Zeitgeist* (Mudde 2004). Er is onmiskenbaar een wederopleving van het populisme. Onenigheid blijft echter bestaan over wie of wat als populistisch is en hoe het populisme zich verhoudt tot de liberale democratie (Akkerman 2003; Arditi 2009; Abts en Laermans 2010). Het concept populisme wordt geplaagd door wat Isaiah Berlin beschreven heeft als het Cinderella complex:

There exists a shoe – the word ‘populism’ – for which somewhere there exists a foot. There are all kinds of feet which it nearly fits, but we must not be trapped by these nearly fitting feet. The prince is always wandering about with the shoe; and somewhere, we feel sure, there awaits a limb called pure populism, its essence (geciteerd in Allcock 1971: 358).

Deze zoektocht naar een puur populisme is weinig productief gebleken. Veel boeken en artikelen beginnen met de vertwijfelde constatering dat er geen consensus is over wat populisme betekent en proberen uit de bonte literatuur een definitie af te leiden. Het helpt niet, simpelweg omdat ‘het populisme’ in pure vorm niet bestaat. Om vergelijkbare redenen heeft de discussie over de normatieve evaluatie van het populisme weinig zinvol gebleken. Auteurs constateren regelmatig dat er onenigheid is over hoe het populisme moet worden gewaardeerd – is het een bedreiging of revitaliserende kracht voor de liberale democratie? – maar die vraag leidt uiteindelijk terug naar de vraag over wat het populisme precies is en kan om die reden nooit definitief beantwoord worden.

De discussies over wat het populisme is en hoe we het moeten waarderen zijn onvermijdelijk maar tegelijk ook onbevredigend omdat in afwachting van conceptuele en normatieve duidelijkheid empirische en theoretische analyse wordt opgeschort. En empirische en theoretische analyse is waar we met dit nummer naar streven, dus we hebben de auteurs bij het bewerken van de eerdere versies van hun stukken gevraagd drastisch te snijden in de overzichten van de literatuur waarin vooral definitiekwesties en normatieve discussies de revue passeren.

In dit nummer houden we niet vast aan een strikte definitie omdat populistische stijlfiguren en sentimenten van het populisme in verschillende samenstellingen en vormen kunnen voorkomen. Juist die variatie is fascinerend. ‘Power to the people’ is een links-populistische slogan van onder meer de Black Panthers en John Lennon maar óók een reclameslogan waarmee bemiddelaars proberen verzekeringen te slijten¹. Om die verschillende gedaantes van het populisme te doorgronden moeten we een breuk forceren met het idee dat populisme een ideologie is van een bepaalde groep in de samenleving.

Ten eerste is populisme geen ideologie. Hooguit is het, zoals Elchardus en Spruyt stellen in dit nummer, een ‘dunne ideologie’; een set van stijlfiguren en sentimenten die zich aan verschillende ideologieën kunnen vastklinken. De populistische stijlfiguren omvatten het zich distantiëren van de elite, het articuleren van volkse wijsheden en het onderscheiden van het pure *heartland* en de vervuilende anderen. Populistische sentimenten worden opgewekt wanneer een aversie tegen de elite ontstaat, men zich identificeert met de ‘gewone mensen’ en vertrouwt op hun kennis en kunde, en wanneer er emotionele verbondenheid is met een – in essentie puur en mooi maar door buitenstaanders bedreigd – *heartland*. Zo bezien zijn er populistische stijlfiguren en sentimenten die zich op verschillende plekken en in verschillende combinaties manifesteren.

Ten tweede is populisme niet voorbehouden aan een bepaalde groep. Natuurlijk, sommige groepen maken meer gebruik van populistische stijlfiguren dan anderen, maar populisme blijkt wijdverbreid. In de Vlaamse steekproef van Elchardus en Spruyt waren respondenten het *veel* vaker eens dan oneens met stellingen als ‘de mening van de eenvoudige man of vrouw in de straat is veel meer waard dan die van experts of politici’; ‘de politiciers moeten beter luisteren naar de problemen van de mensen’; ‘ministers zouden beter wat minder in hun bureau zitten en zich wat meer onder het gewone volk begeven’; en ‘mensen die lang gestudeerd hebben bezitten veel diploma’s, maar ze weten niet eens hoe de wereld echt in elkaar zit.’ Dat slechts een kleine minderheid van de respondenten dergelijke, toch vrij fel populistisch verwoorde, stellingen afwijst, geeft aan dat populisme niet is voorbehouden aan een duidelijk aanwijsbare groep met onderscheidende kenmerken.

Ten derde is het populisme, zoals Oudenampsen en Van Reekum in hun artikelen in dit nummer aangeven, niet alleen een *uitdrukking* van gevoelens of sentimenten maar ook een *vormende* kracht: met populistische stijlfiguren worden het volk, het *heartland* en de elite niet simpelweg in stelling gebracht maar ook geconstrueerd. De kern van de kritiek van Oudenampsen op het gangbare politicologische onderzoek is dat het populisme niet een pure uitdrukking is van een onderklasse met een natuurlijke neiging tot autoritair stemgedrag. De politiek is, meer in het algemeen, geen ‘afgeleide factor’. Om het populisme, of elke andere vorm van politiek optreden, te begrijpen moeten we het dan ook niet (alleen) zien als een reflectie van onderliggende verhoudingen maar (ook) als een manier om die verhoudingen te interpreteren en veranderen. Het populisme is niet simpelweg een uitlaatklep of uitdrukking maar een vormende kracht. Kochuyt en Abts laten in

1 Zie: <http://powertothepeople.nl/> (bezoekt 20 januari 2011)

hun bijdrage bijvoorbeeld zien hoe uiteenlopende groepen en sentimenten worden 'gesmeed tot een blok'. Het Vlaams Belang 'werft ideologisch langs het VB meerdere kanten: er zijn Vlaams-nationalisten en royalisten, voormalige collaborateurs en vroegere verzetslui, rechtsgezinden en oud links, atheïsten en praktiserende katholieken. Diversiteit troef.' Toch wordt door een populistisch discours een grens getrokken en een eenheid gevormd – 'het blok bestaat dus niet maar het is gedurig in aanmaak.' Het Vlaams Belang is 'een conglomeraat dat verscheidenheid integreert in naam van het eigen volk'.

Door deze drievoudige conceptuele breuk is het mogelijk de sociologische verbeelding te vergroten en het populisme te observeren waar het niet direct wordt verwacht. De relationele benadering die wij hier voorstaan onderscheidt zich van een substantialistische benadering die een 'puur' populisme zoekt in een substantie: een politicus, partij, klasse, bevolkingsgroep of ideologie (vergelijk Bourdieu en Wacquant 1992). We zijn hier terug bij de schoen van Isaiah Berlin. Een relationele benadering kijkt naar de wijze waarop deze categorieën in stelling worden gebracht: populisme uit zich in de wijze waarop Henk en Ingrid met de linkse grachtengordel worden gecontrasteerd, of de manier waarop een ideologie met een bepaalde bevolkingsgroep wordt verbonden. In andere woorden, populisme moet niet worden toegeschreven aan bepaalde figuren maar worden verklaard vanuit figuraties (Elias 1978). De conceptuele breuk met het het substantialisme werpt ook een ander licht op de vraag of het populisme nu goed of slecht is. Nu het niet langer mogelijk is een schuldige of een redder aan te wijzen, kan het concept populisme worden ontdaan van de sterke normatieve lading. Zo stelt Ardit in dit nummer, in navolging van Jacques Rancière, dat bij populisme een pejorative kwalificatie komt kijken, 'whose effectiveness rests not on its conceptual precision but on the evocative force it acquires in polemical encounters.'

Om het populisme wèl conceptuele scherpte te geven, is het nodig om precies aan te geven hoe het wordt opgevat en te onderzoeken waar het zich voordoet. Zo laten Rooduijn, De Lange en Van der Brug in dit nummer zien dat populistische uitingen relatief *minder* voorkomen in de verkiezingsprogramma's van gevestigde partijen. Dat betekent natuurlijk niet dat er in het geheel geen sprake is van een populistische ervaring maar wel dat die zich niet overal voordoet – we moeten dus zorgvuldig kijken hoe, waar en waarom het populisme zich manifesteert. Dan blijkt al snel dat populisme geen wezenskenmerk is maar samenhangt met de positie van actoren binnen figuraties. Rooduijn *et al.* laten zien dat populistische partijen hun vertoog matigen na electoraal succes. Met andere woorden: het discours van (in aanleg) populistische partijen verandert met hun positie in het politieke veld en de mate van institutionalisering. Populisme komt dan ook niet voort uit "een diep geworteld wereldbeeld" maar wordt "strategisch gebruikt" door "niet-gevestigde partijen die geloven dat een beroep op de gewone man in de straat en het bekritisieren van de elite hen kan helpen een electorale doorbraak te bewerkstelligen". Populisme duikt dus weliswaar op allerlei plekken op maar het is een overgeneralisatie om te stellen dat de werking en aantrekkingskracht van populisme onverdeeld toeneemt.

Populistische bewegingen

Door de drievoudige conceptuele breuk met het substantialisme wordt het mogelijk om de verscheidenheid van populistische uitingen te onderzoeken op plekken en bij groepen waar ze niet direct verwacht werden en dus ook onverklaard bleven. Ondanks dat, zeker in Nederland en België, het populisme vaak wordt vereenzelvigd met xenofobe of Islamofobe partijen en hun voorlieden, is het niet per se zo dat populistten zich keren tegen vreemdelingen of verlangen naar een sterke leider. De *online* activisten van Anonymous verzetten bijvoorbeeld zich sterk tegen leiderschap en machtsconcentratie (Uitermark 2011) maar zijn vaak uitgesproken populistisch. Namens en voor 'the people' opent de beweging de aanval op doelen variërend van copyrightorganisaties tot en met Arabische dictators. Rond de jaarwisseling 2010-2011, en aan de vooravond van Anonymous' cyberaanvallen tegen het regime van Ben Ali, bracht Anonymous bijvoorbeeld een verklaring uit waarin de Tunesische overheid werd bedreigd in naam van 'the people':

A time for truth has come. A time for people to express themselves freely and to be heard from anywhere in the world. The Tunisian government wants to control the present with falsehoods and misinformation in order to impose the future by keeping the truth hidden from its citizens. We will not remain silent while this happens. Anonymous has heard the claim for freedom of the Tunisian people. Anonymous is willing to help the Tunisian people in this fight against oppression... Any organization involved in censorship will be targeted and will not be released until the Tunisian government hears the claim for freedom to its people.²

Ook de wereldwijde Occupy-beweging is gestoeld op het idee dat leiderschap verkeerd of in ieder geval verdacht is. Door nieuwe vormen en normen van besluitvorming probeert Occupy een alternatief te vinden voor het huidige systeem dat macht concentreert bij een gesloten en corrupte elite. Er is bij Occupy geen centraal en formeel leiderschap maar wel een hang naar het populisme. De kernnotie van de beweging dat 'de 1%' de touwtjes in handen heeft en dat 'de 99%' wordt uitgebuit, bedrogen en vernederd (Figuur 1) is onmiskenbaar een variatie op het idee dat 'het volk' zich moet ontdoen van 'de elite'. Occupy probeert daarmee niet alleen grieven op de politieke agenda te plaatsen, maar de stem van het volk als zodanig nieuw leven inblazen (Van Reekum 2011). Occupy Amsterdam vertelt over zichzelf op haar website: 'De Occupy beweging is van het volk, van de 99%' en 'We zijn gewone mensen. We zijn, zoals jij, individuen die elke ochtend opstaan om te studeren, werken of werk te zoeken.'³

2 Zie: <http://anonnews.org/?p=press&a=item&i=118> (bezoekt 20 januari 2011)

3 Zie <http://www.occupyamsterdam.nl/about/> (bezoekt 20 januari 2011)

Figuur 1 Cartoon gebruikt door Occupy Amsterdam⁴

Alledaags populisme

Als populisme niet langer vereenzelvd wordt met een politieke partij of leider, wordt het ook mogelijk om populistische vertogen te observeren buiten de politiek, in het dagelijks taalgebruik. Populistische uitingen moeten niet los gezien worden van hun omgeving maar juist gecontextualiseerd via *thick descriptions* (Geertz 1973). “Door de etnografische lens te richten op alledaags symbolisch gedrag,” stelt Mepschen in dit nummer, “verschuift de focus in de analyse naar processen van interpellatie en overtuiging” ofwel naar de manieren waarop populistische constructies betekenis krijgen als manieren om de wereld waar te nemen. Zo laat Mepschen in zijn bijdrage zien dat sommige bewoners in de Amsterdamse wijk Slotermeer zich als ‘gewone mensen’ bedreigd voelen door zowel immigran-

4 Zie <http://www.occupyamsterdam.nl/2012/01/20/2701/> (bezoekt 20 januari 2011)

ten als politici die heulen met het grote geld. Zijn etnografische analyse laat zien 'hoe de beelden, verhalen en retorische figuren die het Nederlands populisme te bieden heeft resoneren met, bijdragen aan en verankerd raken in het vocabulaire en de culturele en politieke verbeelding van mensen in hun dagelijkse woonomgeving.' De stedelijke vernieuwing is in hun ogen niet een manier om de wijk er bovenop te helpen maar een zoveelste teken dat zij, de 'gewone mensen' die 'het volk' uitmaken, tot machteloze minderheid gedegradeerd door een kongsie van gecorrumpeerde sociaal-democraten, geldbeluste corporaties en allochtonen die zich weigeren aan te passen. Uiteindelijk kan via dergelijke etnografische benaderingen ook worden verklaard hoe partijen steun verwerven met hun populistische stijlfiguren. Zo laten Kochuyt en Abts zien hoe bij de achterban van het Vlaams Blok 'ethnocentrisme en politiek cynisme zich verbinden en hoe er vanuit dit dubbel revanchisme stapsgewijs een electorale coalitie groeit die in het Vlaams Belang een geloofwaardige representant ziet van het eigen volk.'

Populisme buiten de politiek

Populisme is niet voorbehouden aan de politiek, laten Van Ostaijen en Jhagroe in dit nummer zien. Ook in de media, de kunsten en zelfs in de wetenschap wordt gestreefd naar popularisering en is er, al dan niet vanwege druk vanuit financiers, aandacht voor de 'gewone mensen'. Populisme is in de media misschien nog wel het meest nadrukkelijk aanwezig. Televisieprogramma's waarbij het oordeel van experts centraal staat zijn er nog wel – het enigszins oubollig aandoende Kunst en Kitsch is een voorbeeld, maar ook Holland's Next Top Model waarbij mensen die het kunnen weten publiekslievelingen afschrijven als zijnde te dik of lelijk – maar 'de kijker', het televisie-equivalent van de 'gewone mensen', is bij steeds meer programma's voortdurend en dwingend aanwezig. Niet alleen worden kijkers voortdurend opgeroepen via stemmingen van zich te laten horen, ook wordt de *vox populi* steeds vaker aangeropen door presentatoren die in de studio nagaan hoe op Twitter wordt gereageerd op hun gasten en gesprekken – een vorm van *real-time* populisme waarbij studiogasten of deelnemers aan televisiewedstrijden *live* worden afgerekend door het (door de programmamakers vormgegeven en uitgeselecteerde) publiek (zie ook Schinkel en Schinkel 2006).

Populisme en macht

Dat het populisme niet vereenzelvigd kan worden met bepaalde ideologieën, leiders of partijen betekent nog niet dat het niet gelokaliseerd kan worden. De verspreiding van populisme is een onderdeel van democratiseringsprocessen, waarbij macht georganiseerd wordt op grond van publieke legitimiteit. De uiteenlopende groepen en ideologieën met populistische vertogen delen een bepaalde plaats binnen de figuraties of velden waar zij onderdeel van uitmaken. Populisme is, in termen van Bourdieu (1992), een heterodoxe positie waarvan uit de hoeders van de orthodoxie kunnen worden aangevallen. Het 'volk' en de 'gewone mensen' worden gemobiliseerd tegen een elite wiens specifieke vormen van kapitaal – bepaalde

manieren van spreken, denken, doen – worden gedevalueerd. Wat volgens de elites tekenen zijn van karakter, kennis en kunde, geldt voor de populistten als volksvreemd, wereldvreemde en zelfzuchtig.

Met het stigmatiseren van de macht vindt onvermijdelijk ook een versimpeling plaats. Die versimpeling van de politieke ruimte door het populisme (Abts en Laermans 2010; Laclau 2005) creëert een voedingsbodem voor complottheorieën in meer of minder uitgewerkte varianten. Bij Islamofobe populistten gaat het dan om het complot van linkse krachten die een morele terreur aanwenden om ‘stem-vee’ binnen te kunnen blijven halen en zo een Islamitische machtsovername toestaan. Bij linkse populistten gaat het om de macht van politieke en zakelijke elites die, al dan niet via geheime genootschappen als Skull & Bones of Bilderberg, politieke besluitvorming manipuleren om hun wereldheerschappij te consolideren. Om nog een ander voorbeeld te noemen: Wikileaks, ook wel omschreven als ‘a populist intelligence network’ (Khatchadourian 2010) heeft als doel samenzweringen – geconceptualiseerd als hechte en gesloten netwerken – te verstoren door het doorbreken van hun informatiemonopolie (Assange 2006) en te dienen als ‘de stille pleitbezorger van het volk’ (Assange 2011: 146).

Het populisme is zo wijdverbreid omdat het overal wordt gemobiliseerd tegen elites die claimen dat hun macht wordt gelegitimeerd door hun bijzondere karakter, kennis of kunde. Wanneer populariteit de een basis voor gezag en aanzien wordt, kan de macht van experts en ‘regenten’ worden ondergraven met een beroep op het volk. Populisme gedijt bij een verschuivende machtsbalans tussen elites en ondergeschikten. Het is een discours waarin frustratie aan aspiratie wordt gekoppeld. Het zijn echter niet de ondergeschikten zelf die de macht claimen maar zij die de legitimiteit verwerven namens hen te spreken – het volk, het populaire, *the people* zijn categorieën die worden gemobiliseerd door spelers die de relatieve waarde van hun symbolisch kapitaal proberen te vergroten ten koste van anderen (Bourdieu 1990). Het gaat om aspirerende elites die de economische, culturele, politieke invloed van hun achterbannen vergroten, voorwenden en aanwenden om de geprivilegieerde posities van gevestigde elites ter discussie te stellen.

Wie die elites en ondergeschikten zijn hangt af van de context. In het politieke veld keert het populisme zich tegen de gevestigde macht, tegen de revolutionairen van de vorige generatie wiens temperamenten en charisma nu gestold zijn in bureaucratische procedures. In het door Rudi Laermans in dit nummer gebruikte onderscheid van Max Weber mobiliseren populistten met hun beroep op het volk charismatisch gezag om het rationeel-legaal gezag uit te dagen. In de overgang van accommodatie naar confrontatie (Uitermark, 2012) bedienen de uitdagers zich van populistische stijffiguren en mobiliseren ze populistische sentimenten. Daardoor ontstaat een golfbeweging waarbij het populisme van kamp verspringt. In Nederland staat de ‘oude politiek’ gelijk aan de overerfde bestuurscultuur uit de verzuiling en het institutioneel gestolde en daarom sleetse morele gelijk van de nieuwe sociale bewegingen. Hier is het politiek rechts dat het volkse sentiment tegen de gevestigde instituties – de gesubsidieerde media, universiteiten, verenigingen en bewegingen – aanwakkert en mobiliseert. In Latijns-Amerika daarentegen kon zich in de jaren zeventig, buiten de gevestigde macht van de militaire

junta's, een populistisch sentiment gecultiveerd worden dat nu enige tijd zich stolt in het centrum van de macht.

Het is geen natuurwet dat het populisme proportioneel afneemt met institutionalisering. Chavez heeft zijn populistische politiek eerder geïntensiveerd dan afgezwakt sinds hij president van Venezuela is en Gaddafi bleef tot vlak voor zijn dood zichzelf zien als ware leider van het Libische volk. Maar zeker het laatste voorbeeld maakt duidelijk dat op een gegeven moment meer repressie dan retoriek nodig is. Hoe verder het revolutionaire populisme zich institutionaliseert, hoe groter de kans dat uitdagers het als hypocriet en oneigenlijk zullen ontmaskeren en zichzelf presenteren als de authentieke vertegenwoordiger van de volkswil.

Conclusie

Het populisme is niet een onnipotente kracht die de samenleving doordrenkt noch de politieke uitdrukking van het ressentiment van een specifieke groep kiezers zoals de 'verliezers van de modernisering' of de onderklasse. De eerste voorstelling maakt het populisme een amorfe en bijna metafysische kracht – een echte *Zeitgeist* – terwijl het populisme een verzameling stijlfiguren is die door uiteenlopende groepen op verschillende manieren en plekken gebruikt worden. Het populisme is wijdverbreid maar manifesteert niet overal en juist daarom is het van belang te onderzoeken waar het populisme opgeld doet en waar niet. De tweede voorstelling reduceert het populisme ten onrechte tot een wanhoopskreet van een marginale groep, terwijl populistische stijlfiguren en disposities inherent zijn aan Luhmanianse 'systemen' of Bourdieuaanse 'velden' waar ze strategisch worden ingezet om de machtsposities van tegenspelers te delegitimeren en de eigen opvattingen sterker te laten weerklinken. Als we het populisme zo opvatten, wordt het mogelijk het te ontleden, interpreteren en verklaren. De vraag is niet langer of het populisme goed of slecht is maar waar, hoe en waarom het populisme zich ontwikkelt en welke effecten het sorteert.

Literatuur

- Abts, K. en R. Laermans (2010) Populistische representatie en de representatieve democratie. *Politicologenetmaal*, Leuven, 27-28 mei.
- Allcock, J. B. (1971) 'Populism': A Brief Biography, *Sociology* 5, 371-387.
- Akkerman, T. (2003) Populism and democracy: challenge or pathology? *Acta politica* 38(2), 147-160.
- Arditi, B. (2009) *Politics on the Edges of Liberalism: Difference, Populism, Revolution, Agitation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Assange, J. (2006) The non linear effects of leaks on unjust systems of governance, *Cryptome*, 31 December 2006. Online: <http://cryptome.org/0002/ja-conspiracies.pdf> (bezoekt 1 mei 2011).
- Assange, J. (2011) *Julian Assange. De ongeautoriseerde autobiografie*. Breda, De Geus.
- Bourdieu, P. (1990) The Uses of 'the People'. In: P. Bourdieu (ed) *In other words*. Stanford, Stanford University Press: 150-155.

- Bourdieu, P. (1992) *The rules of art. Genesis and structure of the literary field*. Stanford, Stanford University Press.
- Bourdieu, P. en L. J. D. Wacquant (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Elias, N. (1978) *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Khatchadourian, R. (2010) No Secrets: Julian Assange's mission for total transparency. *The New Yorker*, June 7.
- Laclau, E. (2005) *On Populist Reason*. London: Verso.
- Mudde, C. (2004) The Populist Zeitgeist. *Government & Opposition* 39(3) 541-563.
- Reekum, R. van (2011) Putting our spaces in order. The occupation of political culture. *Krisis, Journal for Contemporary Philosophy* 3 66-73.
- Schinkel, A. en W. Schinkel (2006) Politieke spelletjes: over de politieke cultuur van spelprogramma's en het spel in de politiek. *Sociologie* 2(1), 90-109.
- Uitermark, J. (2011) Revolutie 'for the lulz'. De opkomst en transformatie van de online sociale beweging Anonymous. *Sociologie* 7(2), 156-182.
- Uitermark, J. (2012) *Dynamics of Power in Dutch Integration Politics. From Accommodation to Confrontation*. Amsterdam: University of Amsterdam Press.